

Етномузиколошка истраживања Срба у Румунији

Јелена Јовановић, *Певачко наслеђе Срба у Горњем Банату у Румунији: сведочанства на истраживању XX века*. Посебна издања – Монографије, књ. 81. Београд – Темишвар: Музиколошки институт САНУ, Савез Срба у Румунији, 2015, 338 стр.

Монографија *Певачко наслеђе Срба у Горњем Банату у Румунији: сведочанства на истраживању XX века* представља синтезу дугогодишњих истраживања етномузиколога Јелене Јовановић, научног сарадника Музиколошког института Српске академије наука и уметности. Вокална традиционална музика румунског Баната је једна од дугогодишњих истраживачких прекупација Јелене Јовановић. Ова монографија је темељно прерађена магистарска теза ауторке, успешно одбрањена на Факултету музичке уметности у Београду 2001. године. Књига, укупног обима 338 страна, представља узорну и лепо опремљену научну монографију: садржи предговор, увод, осам поглавља, закључак и библиографију, а укључује и 92 нотна примера песама, две табеле, 16 фотографија казивача и појединих мотива са села, регистар места, певача и казивача, обимни резиме на српском, румунском и енглеском и биографију ауторке.

Музичко-фолклорна грађа на основу које је настала ова књига сакупљана је током теренских истраживања 1993, 1996. и 1997. године у Банату. Област данашњег Баната у политичком погледу подељена је између Србије, Румуније и Мађарске. У њој су се током историје одвијале бројне миграције становништва, самим тим и мешања њихових различитих културних образаца. Иако се географски и административно Банат не дели на Горњи и Доњи, ауторка се ипак определила за емски термин Горњи Банат зато што се он употребљава међу становништвом ове области, а легитимно га је користио и Јован Ердџановић, угледни проучавалац овог подручја, о чему Јелена Јовановић пише у првом поглављу: Територија. Села у којима је Јелена Јовановић првенствено истраживала припадају области северног дела румунског Горњег Баната: Варјаш, Велики Семиклуш, Велики Семпетар, Кетфел, Моноштор, Нађфала, Саравола, Фенлак и Чанад. Циљ је био да се вокална традиција Срба у овом крају сагледа кроз друштвено-историјске и културне прилике које су условиле да она до краја 20. века задобије физиономију каква је затечена на терену у време ауторкиних истраживања.

У другом поглављу, Културне прилике у Темишвару од друге половине XIX века, разматране су основне одлике културног живота Темишвара, будући да је тај град био, а и данас је, центар друштвених и културних

дешавања у овом делу Баната. Таква градска култура умногоме је утицала на формирање карактеристика сеоског музичког изражавања. Почев од друге половине 19. века у Темишвару се оснивају нове институције националне културе као што су: библиотеке, читаонице, женска удружења и слично, с тежњом освајања националног идентитета и развијања идеја демократије, једнакости међу људима, као и идеја о универзалности музичког језика. Појављују се и нови видови културног и друштвеног живота попут позоришта, тзв. беседа и села. У овом поглављу посебна је пажња посвећена улози певачких друштава и тамбурашких оркестара у оваквим културним догађајима. Делатност хорова у Темишвару представљала је значајан сегмент музичке културе Срба у целини, а ауторка показује да су темишварска певачка друштва представљала узор другим хорovima, јер су по угледу на њих од краја 19. века оснивани месни хорови у селима темишварске околине.

Миодраг Васиљевић је у књизи *Народне мелодије лесковачког краја* 1960. Године поделио музичко-фолклорну грађу према годишњем и животном циклусу обреда и обичаја. Од тада је поменута класификација нашла своју примену у етномузикологији у Србији. Јелена Јовановић је певање у Горњем Банату разврстала према Васиљевићевој подели, додајући и широку категорију песама које се певају у свакодневном животу. Поред основне класификације материјала према фолклорним жанровима, грађа је морала бити сагледана и са аспекта музичке структуре. То је задало вишеструке проблеме, будући да је са становишта музичких идиома реч о изузетно богатој, али и хетерогеној музичко-фолклорној грађи. Анализирајући грађу, Јелена Јовановић је установила да се у сакупљеном музичком материјалу „сучељавају два супротстављена модела: онај који извире из српске сеоске традиције и онај који је разним културним утицајима наметнут из западне Европе и који је иницирао значајне промене у српској аутохтоној култури“ (стр. 26). Отуда је грађа богата веома различитим музичким структурама које одају разнородно порекло сакупљених мелодија.

Песама које припадају годишњем циклусу обреда и обичаја је мало забележено. У њему су, полазећи од класификације Едварда Шилса (Edward Shils, *Tradition*. London – New York: Faber and Faber, 1981), идентификована три вида дијахронијских промена: мешање различитих традиција, замена старих елемената новим и рачвање елемената сеоског певања у више различитих токова. Међу забележеним песмама годишњег циклуса обичаја јављају се различити слојеви музичке традиције: сеоски, варошки и градски и уметнички, односно популарни.

У поређењу с певањем везаним за годишње обичаје, певање у оквиру животног циклуса обреда и обичаја је заступљеније и садржи више старинских елемената, нарочито у песмама које прате свадбене и посмртне обичаје. За ову категорију певања карактеристично је мешање различитих

традиција и замена старих елемената новим. „Аутентично српско (и јужно-словенско) певачко наслеђе у румунском делу Баната“, како пише Јелена Јовановић, представљају песме које се певају током тзв. убрађивања младе, затим сватовац и бећарац. Поред поменутих, у репертоар свадбених песама убрајају се и ауторске песме, новије по постанку, као и тзв. новокомпоноване. За посмртне обичаје карактеристична је запевка која је, према ауторкиним речима, задржала своје место и улогу све до краја 20. века. Главна карактеристика запевки јесте одређени мелодијски модел и грађа мелострофе у виду низа неримованих стихова неједнаке версификације, тако да је текст на граници прозног.

Категорију певања у свакодневном животу чини репертоар који се негује у свакодневним приликама и има забавну и комуникативну функцију. У ову групу спадају песме које припадају фолклору за децу, дечјем фолклору, затим песме у различитим свакодневним приликама (заједнички послови, зимска окупљања тзв. седанке или диван, разни видови забава попут игранки и балова, и боравак у породичном кругу) и песме опште намене. Затим, јављају се и тзв. сокачке песме, приповедне песме, серенаде, песме припадника одређених занимања. На основу анализе песама из ове категорије, Јелена Јовановић закључује да њу у мањој мери чине песме које су утемељене у старој српској певачкој традицији и које су задржале своју функцију из старијих времена (на пример, песме за децу *Љуља, љуља, љушкице* или дечије бројалице и сл.). Значајно је и вредно напоменути да су носиоци овог репертоара крајем 20. века били „еснафски“ опредељени певачи и певачице – некадашњи чланови певачких друштава или (полу)професионални свирачи и певачи. Значајно је запажање ауторке да се ова група песама није преносила само усмено, већ и путем рукописних и штампаних песмарица, чему се траг може пратити до у 18. век.

У поглављу: Видови културног живота у селима: утицај града, Јелена Јовановић тумачи врсте прослављања празника. Осим традиционалног сеоског начина прослављања празника годишњег циклуса, уочена је и појава преношења прослава значајних датума из градских средина у сеоске. На тај начин су елементи из западноевропске културе с временом доспели и у сеоску средину, а уобичајене прилике за овакво преношење су били црквени празници за које су се везивале новоосноване културне институције. Делатност сеоских позоришних и певачких друштава, закључује Јелена Јовановић, оставила је дубок траг у музичком наслеђу српског становништва области Горњег Баната. Овакав закључак је изведен на основу сведочења казивача старије генерације који су били некадашњи носиоци поменуте традиције и праксе.

У поглављу Мелопоемска анализа детаљно је анализирано 92 нотна примера сакупљених песама румунског дела Горњег Баната, уз осталих 323 примера из овог дела румунског Баната који се налазе у збиркама Саве

Илића (2006) и Беле Бартока (1970). Мелопоемска анализа се заснива на етномузиколошкој анализи свих параметара који чине структуру једне песме: стих, облик, тонски низ и обим, каденце, метроритам, карактеристике извођења. Јелена Јовановић издваја и тумачи поетско-музичке карактеристике песама и карактеристике које одређују поједине песме као аутохтоне на подручју румунског дела Горњег Баната, а које се могу сврстати у традицију Срба на овом простору и, с друге стране, показује који елементи музичке структуре одају порекло одређеног броја мелодија у другим музичким културама. Ауторка је на основу анализираних песама навела поједине одлике које представљају „трагове аутохтоне српске музичке традиције“: једностиховна и двостиховна поетска основа мелострофе, различите методе „рада“ с текстом, формалне особине које теже монолитности, танани контрасти који произлазе из законитости основног мотивског језгра, рефрени који су широко и разноврсно примењени као кратки, једнословни и двословни, тоналне особине које припадају аутохтоном фолклорном језику, мелодијски опсег до сексте, затим групно извођење које има најјаснију физиономију као једногласно, коришћење утврђених мелодијских образаца и њихова устаљеност у оригиналним контекстима и, на крају, значајан број мелодијских образаца преко којих се може успоставити веза с архаичним музичким слојевима и с других српских подручја.

Закључци изведени на основу мелопоемске анализе односе се на „утицаје на српско музичко наслеђе“ који се, према ауторкином мишљењу, осликавају у следећим карактеристикама: више текста сажетог у краће мелодијске целине, у двостиховној и строфичној текстуалној организацији, сложеним, вишеделним облицима с контрастним тематским материјалима, рефренима у виду тзв. рефренске строфе, развијенијим мелодијама које обједињују дијатонске и хроматске тонске структуре на различите начине, широк амбитус, присуство латентних хармонија и хармонског слуха код певача, контаминација песама, естетско мерило, замена српских обредних и обичајних песама музичким творевинама које су новије по станку и које потичу из других културних средина и рачвање елемената певачке културе Срба на више различитих и разноврстних врста песама.

Иако је књига *Певачко наслеђе Срба у Горњем Банату у Румунији: сведочанства на истеку XX века* публикована двадесетак година након етномузиколошких теренских истраживања ауторке, њен основни значај и вредност огледају се у обради и анализи резултата систематичног теренског истраживања, што представља драгоцену сведочанство о вокалном наслеђу Срба у румунском делу Горњег Баната. У периоду када је обављано истраживање, најстарији казивачи су припадали генерацији која је, као носилац сасвим одређених идеологија и музичких пракси, памтила једно конкретно историјско време, па тиме и друштвено-историјске прилике, контексте и певачки репертоар. На тај начин су и подаци и документи који

су за потребе овог истраживања прикупљени крајем 20. века јединствени, јер се данас више на истом терену не могу наћи. Монографија Јелене Јовановић говори о временском, друштвеном и културном контексту који је формирао одређени музички идиом становника у Темишвару и околним селима, као и о њиховом јединственом културном животу у специфичном временском раздобљу, са својим одјецима до истека 20. века.

др Весна Карин
Катедра за музикологију и етномузикологију
Академија уметности, Нови Сад
Е-пошта: kavesna@yahoo.com